

ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ'NİN SON POSTNİŞİNİ KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN FARŞÇA ŞİİRLERİ

PERSIAN POEMS OF KEMAHLI İBRAHİM HAKKI THE LAST SHEIK OF ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ

Yusuf BABÜR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Assist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature, Old Turkish Literature

yusuf_babur@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7560-021X

Atıf/©: Babür, Yusuf (2019). *Erzincan Mevlevihanesi'nin Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakki'nin Farsça Şiirleri*, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 2, ss.368-392

Citation/©: Babur, Yusuf (2019). *Persian Poems of Kemahlı İbrahim Hakki The Last Sheik of Erzincan Mevlevihanesi*, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 2, pp.368-392

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

SBDER-31, Aralık-December 2019 Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 09.07.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.11.2019

Sayfa-Pages : 368-392

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

ERZİNCAN MEVLEVİHANESİ'NİN SON POSTNİŞİNİ KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN FARŞÇA ŞİİRLERİ

Persian Poems Of Kemahli Ibrahim Hakki, The Last Sheik Of Erzincan Mevlevihane

Yusuf BABÜR

Öz:

İbrahim Hakki Efendi, Bağdat'tan Anadolu'ya gelip Erzincan ilinin Kemah ilçesine yerleşen bir ailenin çocuğu olarak 1859 yılında dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alan ve son dönem Osmanlı âlimlerinden olan bu zat, Konya'da tamamladığı çilenin ve aldığı eğitimlerin neticesinde Erzincan Mevlevihanesi postnişinliğine nasbolunmuştur. Hacda iken bilgisiyle Arap âlimleri bile etkileyen İbrahim Hakki Efendi, padişahın davetiyle İstanbul'da saray vaizliğine kadar yükselmiştir. Ancak, doğru bildiğini her daim yüksek sesle haykırması ve sert mizacı yüzünden ömrünün büyük bölümü sürgünlerde geçmiştir. Büyük çileler çeken ve İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan İbrahim Hakki Efendi, ilmî çalışmalardan da geri durmamıştır. Türkçe, Arapça ve Farsçaya o dillerde eser verecek kadar hâkimdir. Yazdığı Türkçe eserlerde Arapça ve Farsça iktibaslara yer veren İbrahim Hakki, ilmî eserlerin yanında bir de divan kaleme almıştır. Divanında Türkçe şiirlerin yanında yedi Arapça ve on bir Farsça telif şiiri vardır. Ayrıca Necatü'l-İslam adlı eserinde de Farsça telif bir şiiri mevcuttur. Hangi dilde yazmış olursa olsun İbrahim Hakki'nin şiirlerinde derin bir tasavvuf, ayet ve hadis bilgisi dikkat çekmektedir. Bunlarla beraber, Hakki'nin divan şiiri geleneğine hâkimiyeti de açıkça görülmektedir. Bu çalışmada ilk olarak; ilmî ve edebî yönü hakkındaki söylentilerin gölgesinde kalmış olan Kemahlı İbrahim Hakki'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından da ona ait olan toplam on iki Farsça şiir, okunuşları ve Türkçe anlamlarıyla birlikte dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemahlı İbrahim Hakki, Divan Şiiri, Farsça Şiir, Mevlevi, Erzincan Mevlevihanesi.

Abstract:

Ibrahim Hakki Efendi was born in 1859 as the son of a family who came from Baghdad to Anatolia and settled in Kemah District of Erzincan province. Hakki received good education and was one of the Ottoman scholars of the last period, was appointed to the sheikh of Erzincan Mevlevihanesi as a result of the education he completed in Konya. Ibrahim Hakki Efendi, who influenced even the Arab scholars with his knowledge while he was at the pilgrimage, increased to the palace preachment in Istanbul by the invitation of the Sultan. However, most of his life has been in exile since he always said out loud and had a hard character. Ibrahim Hakki Efendi, who suffered great pains and was tried in the courts of independence, did not leave any scientific studies. He knows Turkish, Arabic and Persian well enough to work in those languages. Ibrahim Hakki, who included Arabic and Persian quotations in the works he wrote in Turkish, wrote a divan in addition to the works of science. There are seven Arabic and Eleven Persian copyrighted poems next to Turkish poems in the Divan. In addition, his work Necatü'l-İslam, contains a Persian poem. No matter what language it is written in, the poems of Ibrahim Hakki draw attention to a deep knowledge of mysticism, verses and Hadith. However, it is obvious that Hakki's dominance in the tradition of Divan poetry is also evident. In this study, firstly, information about the life and works of Ibrahim Hakki Kemahli, who has been under the shadow of rumours about his intellectual and literary aspect was given. Then, twelve Persian poems belonging to him, along with their reading and Turkish meanings were presented to the attention.

Keywords: Kemahli Ibrahim Hakki, Divan Poetry, Persian Poetry, Mevlevi, Erzincan Mevlevihanesi.

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun zor zamanlar geçirdiği son dönemlerinde; Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Müşerkek köyünde doğan İbrahim Hakkı, Arap asıllı bir aileye mensuptur. Çocukluğundan itibaren çeşitli âlimlerin yanında eğitim gören İbrahim Hakkı, gençliğinde Nakşibendiliğe meyletmıştır. Ancak gördüğü bir rüyanın tesiriyle Mevlevilik yolunu seçmiş ve postnişinliğe kadar yükselmiştir. Güçlü hitabeti ve ikna kabiliyeti sayesinde saray vazifliğine kadar yükselen İbrahim Hakkı, bu görevde olduğu dönemde bozuklukları ve yöneticilerin zaafalarını dile getirmekten çekinmemiştir. Bunun bir sonucu olarak da sürgün hayatına mahkûm edilmiştir. Yokluk ve sürgünde geçen hayatına rağmen İslami kaidelerden vazgeçmemiştir.

Arap ve Fars dillerine, eser verecek seviyede hâkim olan İbrahim Hakkı Efendi, çoğu naatlardan oluşan bir de divan tertip etmiştir. Manevi yönü oldukça kuvvetli olan Hakkı'nın divanında maddi varlıklara sevgiyi dile getiren şiirlere pek rastlanmaz. Divan, her harf kafiyesiyle en az bir naattan oluşur. Naatların haricinde Hakkı'nın şiirlerindeki en belirgin konu ise Mevlana ve Mevlevilik'tir. Divanda sosyal hadiseler ve kendi akranı olan diğer şeyhlere yazdığı birkaç şiir de yer alır. İbrahim Hakkı'nın hayatı ve eserlerinin muhtevası, karakterini yansıtmaktadır. Hakkı'nın Farsça şiirleri ve şiirlerin izahına geçmeden evvel, hayatı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. KEMAHLI İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Rivayetlere göre; tebliğ ve irşat için 19. yüzyıl başlarında Bağdat civarından Kemah'a Abdülğani, Abdürrezzak ve Abdalbaki adlarında üç kardeş gelmiştir. Sağıroğlu olarak bilinen Kemah beyi ise bu kardeşleri Kemah'a bağlı Müşerkek (Parmakkaya) adlı köye yerleştirmiştir. 1275/1859¹ yılında Müşerkek köyünde dünyaya gelen İbrahim Hakkı, bu üç kardeşten Abdülğani Efendi'nin oğludur. İbrahim Hakkı'nın babasının bilinen künyesi Hasan b. İbrahim b. Süleyman b. Abdülğani'dir. Hakkı'nın annesinin adı ise Fatma Kamer Hatun'dur (MK 1; MM 82; Tuncer, 1999:5-8; Yurt, 1997:8; Menekşe, 1996:55; Tuğun, 2004:115).

İlk tahsilini babasından ve amcalarından alan Hakkı'nın sağlam bir temelle eğitime başlamıştır. Yedi yaşına geldiği zaman, Müşerkek köyünde mektep hocalığı yapan Hacı Feyzullah Efendi'den eğitim almaya başlamış ve bu zattan çok etkilenmiştir. Hacı Feyzullah Efendi âlim, abid ve salih bir insan olduğu belirtilmiştir. Bir müddet sonra Hacı Feyzullah Efendi Erzincan'a taşınma kararı almış, İbrahim Hakkı da hocasıyla birlikte Erzincan'a gitmiş ve ilim tahsiline devam etmiştir. Hacı İbrahim Efendi olarak da bilinen İbrahim Hakkı, Erzincan'da iki önemli zattan daha istifade etmiştir. Bunlardan birisi Hacı Feyzullah Efendi'nin oğlu Mustafa Zühdi'dir. Mustafa Zühdi Efendi, İstanbul medreselerinde yetişmiş biridir. İbrahim Hakkı, ufku geniş bir zat olan Mustafa Zühdi'den icazet almayı başarmıştır. Hakkı'nın Erzincan'da kendisinden istifade ettiği zatlardan bir diğeri ise Mustafa Fehmi Efendi'dir. Mustafa Fehmi Efendi ise Terzibaba olarak bilinen Nakşi şeyhi Muhammed Vehbi el-Hayyat'ın halifelerinden biridir. Mustafa Fehmi, bu dönemde Arapça ve Farsça'yı ileri seviyede öğrenmiştir (MK 1; MM 82-83; Tuncer, 1999:8-10; Yurt, 1997:8; Menekşe, 1996:55; Tuğun, 2004:115-118).

İlk olarak 1299/1882 yılında İzmir'den Hicaz'a Hac farızasını yerine getirmek için gittiği kayıtlıdır. Bu esnada Mekke'deki hacılara Arapça, Farsça ve Türkçe olarak hitap etmiş ve hac

adabını anlatmıştır.ⁱⁱ Bu hadise Mekke Emiri'nin dahi dikkatini çekmiş ve İbrahim Hakkı Efendi takdir edilmiştir. İlmî olarak derinleşmek ve Hac farızasını yerine getirmek maksadıyla birkaç defa daha Hicaz'a gitmiştir. Bu seyahatler esnasında Şam ve Mısır'daki Arap âlimlerinden hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında ilim tahsil etmiştir. İlimde derinleşmesi, hitabetindeki gücü ve fasih konuşması sebebiyle çevre illere vaaz etmesi için davet edilmiştir. Ramazan gecelerinde İzmir, Bursa, Trabzon ve Sivas gibi şehirlerde on yılı aşkın süre halka hitap etmiştir (MK1; MM 83; Tuncer, 1999:10-17; Yurt, 1997:8-9; Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:118).

Tam tarihi bilinmemekle birlikte; Celaleddin ve Kemaleddin adlarındaki iki küçük oğlunu boğaz dolması denen hastalıktan dolayı kaybettiği bilgisi, yine divanındaki şiirlerinin birinden tespit edilmiştir.ⁱⁱⁱ Çocuklarının küçük olmaları ve Kemah'ta vefat etmiş olmaları dikkate alınır bu olay ailesinin Erzincan'a yerleşmesinden evvel, sürgün dönemleri ve Mevlevi postnişinliği başlamadan cereyan ettiği düşünülmektedir. İbrahim Hakkı, kendisine "Ebu'l-Kemal" mahlasını büyük oğlu Kemaleddin dolayısıyla seçmiştir. Hakkı, bu mahlası seçmesinin temel sebebini ise "*Sünnet-i Seniyye'ye İttiba*" olarak izah eder.^{iv}

1313/1896 yılında Konya'da Mevlana Hazretlerinin kabrini ziyaret etmiştir. Konya'da gördüğü bir rüya, onun hayatının geri kalanını şekillendirmiştir. Rüyasında, Mevlana'nın elinden sikke ve hilat giymiştir (Tuncer 1999:13). Muhtemelen aynı yılda, Konya'da bulunduğu sırada; Sultan II. Abdülhamid'in davetiyle İstanbul'a giden İbrahim Hakkı saray vaizliğine atanır. Bu dönemde, saray vaizliğinin yanı sıra Beşiktaş semtindeki Sinan Paşa Camisi'nde Mesnevi dersleri de vermiştir. Ancak zor zamanlar geçirmekte olan padişah ve imparatorlukta ciddi sıkıntılar baş göstermiştir. Sert bir mizaca sahip olan İbrahim Hakkı, cami kürsüsünden verdiği vaazlarda, hak bildiği yoldan vazgeçmeden konuşur. Eleştirilmesi gerekenleri eleştirir, yanlışları dile getirir. Bu üslubun sonucu olarak ve İttihat Terakkicilerin de tesiriyle İstanbul'dan Kemah'a sürülmüştür^v (Menekşe, 1996:55; Tuygun, 2004:119-122).

İbrahim Hakkı, sürgün yıllarının ilk dönemlerinde; ailesi Erzincan'da olmasına rağmen, takibe alınmış ve onun Kemah'tan çıkması engellenmiştir. Bu durumu fırsata çeviren İbrahim Hakkı, Kemah'ta 13 odalı Kemaliye Medresesi adında bir eğitim yuvası kurmuş ve faaliyetlerine bu yönde devam etmiştir. Medreseye bu ismi vermesinin sebebi, vefat eden oğlu Kemaleddin'in isminin yaşatılması olarak zikredilir. İstanbul'dan onu süren şahıslar, yine boş durmamış ve Erzincan'daki yetkililerle irtibata geçerek onlara İbrahim Hakkı'nın takip edilmesi gereken bir Meşrutiyet aleyhtarı olduğunu bildirmişlerdir. Fakat bir müddet sonra II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ve ülke topraklarındaki karışıklıkların tesiriyle İbrahim Hakkı unutulur. Bu boşluk ortamında rahat eden İbrahim Hakkı, Erzincan'a ailesinin yanına gider. Gördüğü rüyadan yaklaşık altı yıl sonra 1319/1901 yılında; Erzincan'da bulunan ve 120 yıldır metruk hâlde olan Celaliye Dergâhı'na postnişin olarak nasbolunur. Bahsi geçen dergâhı tamir eden Hacı İbrahim Hakkı Efendi; dergâhla birlikte derslik, kütüphane ve Daru'l-mesnevi adında yedi odalı bir medrese de inşa ettirerek hizmete sokmuştur. İrşat faaliyetlerine bu dergâhta devam etmiş ve hemen her akşam Mesnevi dersleri düzenlemiştir. (Tuncer, 1999:19-20; Yurt, 1997:9)

İbrahim Hakkı Efendi, Erzincan'da postnişinliği olduğu dergâh ve bu dergâha bağlı vakfa dair resmî işleri takip etmek için 1328/1910 yılında tekrar İstanbul'a gelir. Bir Cuma günü Beşiktaş'ta bulunan Sinan Paşa Camisi'nde; Sultan 5. Mehmed Reşad'ın da camideki has odasında olduğu vakitte Mesnevi dersi yapar. İbrahim Hakkı'nın Mesnevi derslerini, kendisi de bir Mevlevi olan Sultan Reşad ile dönemin şeyhülislamı Musa Kazım Efendi gibi ileri gelenler takip etmeye başlar.^{vi} Padişahın daveti üzerine saraya misafir olur. İbrahim Hakkı, o

dönemde saray ve etrafındakilerin bozukluklarından ve Meşrutiyet yönetiminin yanlışlarından rahatsız olur. Gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğrayan İbrahim Hakkı, “*Şemsü’l-irşâd li Sultân Reşâd*” adlı eserini kaleme almak maksadıyla saraydan ayrılır ve Barbaros Hayrettin Paşa Dergâhı’na çekilir.^{vii} Dönemin aksaklıkları ve devlet ricalinin yolsuzlukları hakkında padişaha ikazlarda bulunmak için kaleme alınıp basılan bu eser, saray ve bürokraside ciddi bir yankı bulur. Çünkü doğrudan padişahı muhatap alan bu eser; görünen bütün aksaklıkları, yolsuzlukları ve eksiklikleri dile getirmek amacıyla yazılır. Padişahın etrafındaki düzenbazları doğrudan hedef alan bu eser, bizzat padişahın emri ile toplatılır ve yasaklanır. Eserin müellifi olan İbrahim Hakkı ise müebbed sürgüne mahkum edilir (Tuncer, 1999:21-26; Yurt, 1997:9)

Yeniden Kemah’a sürülen İbrahim Hakkı, bu sefer daha sıkı takibe alınır. Attığı her adım ve yürüttüğü eğitim faaliyetleri sıkı şekilde gözlemlenip rapor edilir. Ayrıca İbrahim Hakkı’nın Kemah sınırları dışına çıkmasına hiçbir şekilde mücadele edilmez. Hakkı’nın Erzincan’da bulunan ailesi de durumdan nasibini alır. Kemah’ta bulunan Hakkı ve Erzincan’da ikamet eden aile, ciddi derecede maddi sıkıntı çeker. İbrahim Hakkı, ailesinin sağlamak için resmi makamlardan Erzincan’a gidiş müsadesi ister ancak mülki amirler duruma mücadele etmez. Müsadenin verilmemesinde İstanbul’dan gelen telkinlerin de ciddi tesiri vardır. Hakkı, bu sefer ailesinin geçimini valiliğin ya da kaymakamlığın üstlenmesini talep eden bir dilekçe yazar ancak bu talep de reddedilir. Bu süreçte Erzincan halkı sesini yükseltmeye başlar. Yıllardır tanıdıkları, ilminden faydalandıkları ve kendisine hürmet ettikleri bir âlime bu muamelenin edilmesine rıza göstermeyen Erzincan halkı; Sadaret makamına, Dâhiliye Nezareti’ne ve Meşihat makamına toplu halde dilekçeler yazar. Bu dilekçelerin sonucunda İstanbul tarafından İbrahim Hakkı’nın Erzincan’a gelmesine mücadele edilir.^{viii} Sonraki yıllarda Osmanlı, I. Dünya Savaşı’na katılır. Osmanlı padişahı, “Halife” sıfatıyla cihat ilan eder. İbrahim Hakkı da 1915 yılının ocak ayında, mahiyetindeki gönüllü Mevlevilerle birlikte savaşa katılır. Malatya, Antep ve Halep üzerinden Şam’a ulaşarak Mısır cephesine katılır. Savaşın 1918 yılında sona ermesiyle birlikte İbrahim Hakkı, *Şemsü’l-irşad* adlı eserini Ankara’da yeniden bastırır. Osmanlı’nın savaştan mağlup ayrılmasının ardından Milli Mücadele süreci başlar. İbrahim Hakkı, Milli Mücadele saflarında aktif olarak yer alır. Kuva-yı Milliye’yi destekleyerek Doğu Anadolu’nun savunulmasında ve halkın organize edilmesinde rol oynar (Tuncer, 1999:31-34; Tuygun, 2004:123).

Milli Mücadele’nin ardından, Ankara merkezli yeni bir hükûmet kurulur. İbrahim Hakkı bu dönemde birkaç kez Ankara’ya gider. Bu gidiş gelişler ve celalli vaazlar, dönemin dikkatini çeker. İbrahim Hakkı’nın milli ve manevi değerlerin din ile yüceltilmesini telkin eden ve gerçek istiklal zaferinin bu şekilde gerçekleşmiş olacağını anlatan vaazları, kendisi hakkında kötülük planlayanlara fırsat verir. İbrahim Hakkı tekrar takibe alınır. Hakkında yürütülen takibattan haberi olmayan İbrahim Hakkı, tebliğ ve irşat hizmetlerine devam eder. Bu maksatla Tercan ilçesine giden İbrahim Hakkı, ömrünün son demlerini bereketli geçirmek maksadıyla sohbetlerini bu ilçede devam ettirir. Bu arada Erzincan İstiklal Mahkemesi’nin^{ix}, vaazlarından dolayı İbrahim Hakkı Efendi’yi tehlikeli görüp gıyabında idam cezası verdiği ve kararı Ankara’nın onayına yolladığı iddia edilir. Mahkeme sonucu İbrahim Hakkı’ya ulaştırıldığı vakit kendisi için bir savunma mektubu yazdığı ancak gece gördüğü bir rüya sebebiyle savunmasını yırttığı anlatılır.^x Rüyasının ertesi günü olan 14 Ekim 1924 (15 Rebiü’l-evvel 1343)^{xi} tarihinde vefat eden Hacı İbrahim Hakkı Efendi, büyük bir kalabalık eşliğinde Erzincan Terzibaba Kabristanı’na defnedilir. İstiklal Mahkemesi heyeti durum tespiti yaparak raporu Ankara’ya bildirir (Tuncer, 1999:35-40; Menekşe, 1996:56; Tuygun, 2004:123-124).

İbrahim Hakkı'nın kabirden çıkarılarak cansız bedeninin idam edildiği iddiası ise asılsız ve popülist bir yaklaşımdır. İbrahim Hakkı Efendi hakkında verilmiş bir idam kararı var ise bu kararın savunulacak bir tarafı yoktur. Ancak mezarının sökülüp cesedin asılarak idam kararının gerçekleştirildiğine dair asılsız haberlere de itibar etmemek gerekir. Sert ve pervasız vaazlarından dolayı böyle bir idam kararı verilmiş olabilir. Pekçok insan ise İbrahim Hakkı'nın şapka kanununa muhalefetten dolayı idam edildiği iddiasındadır. Fakat şapka kanunu, İbrahim Hakkı'nın vefatından bir yıl sonra çıkarılmıştır (25 Kasım 1925 tarihli ve 671 No'lu "Şapka İktizası Hakkında Kanun"). Dolayısıyla bu iddia da gerçek görünmemektedir. Ayrıca İbrahim Hakkı'nın mezarından çıkarılarak idam edildiğini iddia edenler, bu hadisenin Müşerkek Köyü'nde gerçekleştirildiğini söylemektedir. Hâlbuki İbrahim Hakkı Erzincan merkezinde vefat etmiştir ve kabri merkez Terzibaba Kabristanlığı'nda bulunmaktadır. Kabrini bugün dahi gidip ziyaret etmek mümkündür. Kızı ve damadı da İbrahim Hakkı'nın yanına defnedilmiştir.

İbrahim Hakkı Efendi, ilmi ve davasıyla konuşulması gereken değerli bir âlim iken bugün şapka kanununa muhalefet ettiği gerekçesiyle anılır olmuştur. İlmî tarafı, dedikoduların gölgesinde kalan bu zatı ilmi, irfanı, şairliği ve idealleriyle anmak ve anlamak daha makul olacaktır.

2.2. Eserleri

Divan-ı Ebu'l-Kemal Kemahi: Divanı, İbrahim Hakkı'nın kültür birikimini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ayet-hadis iktibasları, tasavvufi kavramlar, peygamber kıssaları ve mitolojik unsurlar bakımından oldukça zengin olan divan; İbrahim Hakkı'nın devrin sosyal olaylarına yaklaşımını da yansıtmaktadır. Klasik divan tertiplerinden farklı olarak divan naatlardan müteşekkildir. Aralara serpiştirilmiş gazeller de mevcuttur. Dönemin ulemasıyla manzum mektuplaşmaları, devrin bozukluklarını dile getiren şiirleri de divanda yer bulur. Arapça, Farsça birkaç şiir ve bir mülemma gazele de yer verilmiştir. Divanda, Mevlana ve Mevleviliğe övgüyle ilgili şiirler de dikkat çekicidir. Ancak genel anlamda naatlardan oluşan bir divandır. Divanın, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2401 numaralı yazma nüshası ve çeşitli kütüphanelerde kayıtlı matbu nüshası vardır. Yazma nüsha daha hacimlidir.

Necatü'l-İslam: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4370 numarada kayıtlı bu yazma eser, 30 sayfadan ibarettir. İslam ve müslümanlığın gereklilikleri, cihat ve gayrimüslimlerle ilişkiler hakkında kaleme alınmış olan bu eser; ayet ve hadislerle desteklenmiştir. İçerisinde yer yer Arapça ve Farsça manzumelere de yer verilmiştir.

Miftahu'l-maarif: Arapça olan bu eserde, tasavvufi bakış açısıyla dünya, ahiret ve nefis gibi kavramlar ele alınmıştır. İbrahim Hakkı bu eseri 1319/1902 yılında, Erzincan Mevlevihanesinde postnişin olduğu dönemde kaleme almıştır. 58 sayfalık eserde "Şeriat, Tarikat ve Hakikat" kavramları ayrıntılı şekilde ve Mesnevi'den örneklerle işlenir (Tuncer, 1999:41-42).

Pend-i Pesendide Der Fezail-i Ruze: İbrahim Hakkı'nın Farsça kaleme aldığı bu eser, orucun faziletleri hakkındadır. Eserin 1326/1908 yılında kaleme alındığı belirtilmiştir. Eser, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar kısmında 34 Ae Arabi 1889 numarada kayıtlıdır.

Şemsü'l-irşad li Sultan Reşad: Osmanlı'nın 35. padişahı olan Sultan Mehmed Reşad'a hitaben yazılmış nasihatname türünde bir risaledir. Eser 26 sayfadan oluşur ve eserin ilk baskısı 1329/1911 yılında, ikinci baskısı ise 1342/1924 yılında yapılır. Müellif eserinde dini hükümlere uymanın ve adil olmanın önemini vurguladıktan sonra bir hadise dayanarak müslümanların yedi dönem geçireceklerini, Sultan Mehmed Reşad devrinde dördüncü dönem olan zorbalık devrinin başladığını söyler. Tasavvufi ve siyasi anlamda halife ve hilafet kavramları üzerinde durur, ayrıca siyasi, içtimal ve hukuki konularda tavsiyelerde bulunur. Gayr-ı müslimlerin meşveret meclisine alınmamaları gerektiği hakkında da nasihat eder. Eser, Tuncer tarafından yayımlanmıştır (bkz. Tuncer, 1999:57-86).

Tuhfetü'r-Reşad fi Fezaili'l-cihad: Kanal seferi sırasındaki yolculuğunu anlattığı on bir sayfalık bir risaledir (Azamat, 2002:XXV/222).

Ruhu'l-İslam (Makale): Sırat-ı Müstakim mecmuasının 126. sayısında yayınlanan bir sayfalık bu kısa makale, tebaa kavramı üzerinedir. 1329/1911 yılında yayınlanmıştır (Düzdağ, 2015:340-341'den bu kısa makale okunabilir).

İbrahim Hakkı Efendi'nin yukarıda bahsedilen kitapları ve makalelerinden başka *Seyfü's-salikin*, *Makalidü'l-akaid*, *Tacu't-tefahur*, *Miratü'l-mevaiz*, *Seniyyü's-sünuh fi İzari'r-ruh*, *Kutu'l-kubur*, *Tacu'l-İslam fi Beyani'l-Küfri ve'l-iman*, *Tacu'l-mücahidin min el-ehadisil-erbain*, *Mürşidü'z-züvvar li Ravzati Nebiyyi'l-muhtar* adlı farklı eserlerinin de olduğu belirtilir (İbrahim Hakkı, *Necatü'l-İslâm* v. 22). Ancak bahsi geçen bu eserlerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bu eserler, harf inkılabı sonrasında ya da deprem gibi doğal afetler sonucunda yok olmuş veya bir köşede unutulmuş olabilir.

2.3. Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin Farsça Şiirleri

Bilindiği üzere İbrahim Hakkı Efendi devrinin önemli âlimlerinden ders almıştır, Arapça ve Farsçaya şiir yazacak derecede vakıftır. Dinî bilgisini şiire aktarma hususunda da oldukça mahir olduğu görülmektedir. İbrahim Hakkı'nın eserlerinde Farsça şiirlere yer yer rastlanır. Bu şiirlerin bir kısmı telif bir kısmı ise meşhur İranlı şairlerden iktibastır. Mevlevi oluşu dolayısıyla, Farsça şiir iktibaslarının çoğu *Mesnevi'*dendir. Hakkı'nın Sadi ya da Nizami gibi farklı İranlı şairlerden de şiir iktibas ettiği görülür. Hakkı, özellikle ilmî ve fikrî eserlerinde tezini desteklemek için bunu sıkça yapar.

Hakkı'nın ağırlıklı olarak naatlardan oluşan divanında, Farsça kaleme alınmış on bir telif şiir yer almaktadır. Divandaki şiirlerin dışında; *Necatü'l-İslam* adlı eserinde de Farsça telif bir manzume bulunur. Aşağıda bu on iki telif şiir okunuşu ve Türkçe anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

Der Taḥdīs-i Ni' met-i Bārī ' Azze ve Celle^{xii}

[Fā 'i lā tūn/Fā 'i lātūn/Fā 'i lā tūn/Fā 'i lūn]

توأم ديوان تو دنيا نبيند حقا

Tev'em-i dīvān-ı to dünyā ne-binend Ḥaḫḫıyā

زانکه آغازت بهر حرف نعت فخر انبیا

Z'ān ki āgāzet be-her ḥarf na' t-ı faḫr-ı enbiyā

Ey Hakkı! Senin divanının eşi dünyada görülmemiştir çünkü onun her harfi peygamberlerin övünç kaynağı (Hz. Muhammed'e) naat ile başlar.

دیدهء دنیا ندید این توتیایت حقیا Dīde-i dünyā ne-dīd īn tūtiyāyet Ḥaḫḫīyā
 ز انکه آغازت بهر حرف نعت فخر انبیا Z’ān ki āgāzet be-her ḥarf na‘ t-ī faḥr-ī enbiyā
*Ey Hakki! Dünyadaki gözler böyle bir sürme görmedi; çünkü onun her harfi peygamberlerin
 övünç kaynağı (Hz. Muhammed’e) naat ile başladı.*

حق نگهدارش زید دیدان بگو خوانندگان Ḥaḫ nigehdāreş zi bed-dīdān be-gū ḥ’ānendegān
 گوهر گنجینهء نجم هوا دیوان ما Gevher-i gencīne-i “necm-i hevā”^{xiii} dīvān-ı mā
*Dua et; Hak, onu okuyanları kem gözlerden korusun; çünkü bizim divanımız gökteki yıldızlar
 ve hazinedeki cevherler gibidir.*

حمد بی حد شکر بی عد خوانم ای پروردگار Ḥamd-ı bī-ḥadd şükr-i bī-‘add ḥ’ānem ey
 زانکه میزاب فیوض پیر ریزی فرق ما Z’ān ki mīzāb-ı füyūz-ı pīr rīzī farḫ-ı mā
*Ey Rabbim! Bizim başımıza da Hz. Mevlana’nın feyz yağmurunu yağdırdığın için sana sonsuz
 hamd ve sayısız şükürler olsun.*

کاشف نون و قلم شد طوطیء شیرین زبان Kāşif-i “nūn u ḳalem”^{xiv} şod tūṭī-i şīrīn-zebān
 بلبل باغ بلاغت بود بی شک پیر ما Bülbül-i bāğ-ı belāgat būd bī-şekk pīr-ı mā
*Bu tatlı dilli papağan, nūn ve kalem suresinin (sırrının) kâşifi oldu; bizim pirimiz, şüphesiz
 belagat bağıının bülbülü idi.*

عارفان شد پاسبانی دردرگاه او ‘Ārifān şod pāsbānī-yi der-i dergāh-ı o
 لا جرم محرم سرای کبریا شد پیر ما Lā-cerem maḥrem-serāy-ı kibriyā şod pīr-ı mā
*Arifler onun dergâhının kapıcısı oldular; (çünkü) şüphesiz bizim pirimiz yücelik sarayının
 mahremi idi.*

جان ارزنجان کماح نیست بود جان دو جهان Cān-ı Erzincān Kemāḥ nīst būd cān-ı dü-cihān
 حضرت منلا ی خنکار رهبر هر راه ما Ḥazret-ı Monlā-yı Ḥünkār rehber-i her-rāh-ı mā
*Yolumuzun rehberi olan Hazret-i Molla-yı Hünkâr (Mevlana) sadece Erzincan ve Kemah’ın
 değil iki cihanın canıdır.*

در دریای دلارا اورای غواص عشق Dürr-i deryā-yı dil-ārā āver ey gavvāş-ı ‘aşḫ
 چار چشم سانلان در ساحل دریای ما Çār-çeşm-i sā’ilān der sāḫil-i deryā-yı mā
*Ey aşk dalgıcı! Deryanın gönül süsleyen incilerini getir; deryamızın sahilinde dört gözle
 beklemekteyiz.*

فاش مکن خاموش باش از رازهای کبریا Fāş me-kon hāmūş bāş ez rāzhā-yı kibriyā
 زانکه عاجز میشود خواننده را اسرار ما Z’ān ki ‘āciz mī-şevēd hūānende rā esrār-ı mā
Artık sus! Konuşup da kibriyanın sırlarını ortaya dökme; çünkü bizim sırlarımızı okuyup bilenler aciz olmaktadır.

همچنین فرمود حق باشاه مازاغ البصر Hemçonin fermūd Hağ bā-şāh-ı “mā-zaga’l-
 یس و طس و طه مثبت دعواى ما başar”^{xv}
 “Yā sīn ü t̄ā sīn ü t̄ā hā”^{xvi} müşbet-i da‘vā-yı mā
Hem Hak Teala, Şah’a “Ma-zaga’l-basar, Ya Sin, Ta Sin ve Ta Ha!” diye buyurdu; o hâlde bizim davamız ispat edilmiş oldu.

وعدء امداد[و] احسانت ادا كن يا اله Va‘de-i imdād [u] ihsānet edā kon yā İlāh
 درشب سرمنزى گور دردم انجام ما Der-şeb-i ser-menzil gūr der-dem-i encām-ı mā
Ey Allah’ım! İhsan ve yardım vaadini yerine getir; bu gecenin sonunda varacağımız yer kabirdir.

حقيا خدمت كنى با نشر نعت مصطفا Hağqıyā hıdmet konī bā-neşr-i na‘t-ı Muştafā
 دستگيرت ميشود بى شبهه او روز جزا Dest-giret mī-şevēd bī-şübhe o rüz-ı cezā
Ey Hakkı! Hz. Muhammed Mustafa’ya naat söyleyerek ona hizmet et ki (o da) şüphesiz ceza günü senin elinden tutsun.

Der Medāyih-i Mensüb-ı Mevlānā^{xvii}

[Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün]

برای دانه در دامى بزرى مرغ مولانا Berāy-ı dāne der-dāmī be-zerrī murğ-ı Mevlānā
 حقایق بحر شد حقی بجمع موج مولانا Hağqāyık baħr şod Hağqı be-cem‘-i mevc-i Mevlānā
Mevlana sanki bir tuzak içindeki kuş yemidir (oraya gelenler onun gönül tuzağına tutulur) Ey Hakkı! Hakikat denizleri Mevlana’nın (düşünce) dalgasında toplandı.

Nivîştem Be-Bāb-ı Dergāh-ı Mevlānā^{xviii}

[Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün]

چه جای جنت اسا این مقام قطب مولانا Çi cāy-ı cennet-āsā in mağām-ı kuṭb-ı Mevlānā

گروه اولیا در حق او گفتند که مولانا^{xix} Gürüh-1 evliyā der-ḥaqq-1 o goftend ki mevlānā

Mevlana'nın bulunduğu bu kutup makamı cennet bahçesi gibidir; bundan dolayı da veliler topluluğu onun hakkında 'Efendimiz' dediler.

بباب درگهش آمد تهی دست دل فکار حقی^{xx} Be-bāb-1 dergeheş āmed tehī-dest dil-fikār Ḥaqqı
ولی در عود تش پر شد ز کنز فیض مولانا Velī der-^c avdeteş pür şod zi-kenz-i feyz-i Mevlānā

Gönlü yaralı, eli boş bu Hakkı da onun dergâhının kapısına geldi; oradan da Mevlana'nın feyz hazinesinden gönlü dolu olarak döndü.

Na^c t-1 Fārisi^{xxi}

[Me fā 'ī lün/Me fā 'ī lün/Me fā 'ī lün/Me fā 'ī lün]

بخون دل نوشتم این دیوانم دلبر رعنا Be-ḥūn-1 dil niviştem in dīvānem dil-ber-i ra^c nā
مدد جویم زجودت الامان ای کنز لایفنا Meded-cūyem zi-cūdet el-emān ey kenz-i lā-yefnā

Güzel dilber (Hz. Muhammed)! Bu divanımı gönül kaniyla yazdım; ey tükenmez hazine! El Aman! Senin cömertliğinden (ve şefaattinden) yardım bekliyorum.

بنار شمع رویت سوخت این پروانه بی پر Be-nār-1 şem^c -i rüyet sūht in pervane-i bī-per
باب وصلتت و رحمت بکن ای ماه بی همتا Bāb-1 vuşlatet u raḥmet be-kon ey māh-1 bī-hemtā

Senin yüzünün mumu narıyla bu kanatsız pervane yandı; ey eşsiz ay gibi güzel sevgili, vuslat ve rahmet kapısını aç.

منم بربرک کل رویت هزار نالها آرم Menem ber berg-i gül rüyet hezār nālehā ārem
منم سر عندلیبات مدد کن ماندم از نغما Menem ser-^c andelībānet meded kon māndem ez nağmā

Senin gül yüzünün yaprağı üzerinde binlerce nale getiren benim, senin (gül yüzüne âşık) bülbüllerin arasındaki baş bülbül benimdir. (Ancak) nağme söylemekte geri kaldım, yardım et!

از اشک عاشقت نرسی امان ای خسرو خوبان Ez eşk-i ' aşīket nersī emān ey ḥusrev-i ḥübān
که من ترسم جهان ویران شود از آه این شیدا Ki men tersem cihān vīrān şevēd ez āh in şeydā

Ey güzeller sultanı! Senin âşıklarının, gözyaşlarından dolayı (insanlar) güvende değiller. Çünkü korkarım ki bu âşıkların ah vahından dolayı cihan harab olacaktır.

کماحی بوالکمال آشفته شد در عشق تو جانا Kemāhī Bu'l-Kemāl āşufte şod der ' aşq-1 to cānā
 امان امداد رسیدی دردم آخر جهان فرما Emān imdād resīdī der-dem-i āḡir-cihān fermā

Ey canım sevgilim! Senin aşkından Kemahlı Bu'l-Kemal Hakkı perişan oldu. Aman emret ki dünyadaki son demimde bana senin yardımın ulaşsın.

Na' t-1 Şerīf Be-Lisān-ı Fārsi^{xxii}

من معتکفم در محراب ابروی محمد Men mu' tekifem der mihrāb-1 ebrū-y1 Muḡammed
 بی دون نه روم تا عید وصال محمد Bī-dūn ne-revem tā ' id-i vaşl-1 Muḡammed

Ben Hz. Muhammed'in kaşlarının mihrabında itikâftayım; O'nsuz Muhammed'in kavuşma bayramına gidemem.

من سیمرغ قاف قاب قوسینم Men Sīmurğ-1 Qāf "Qābe Kavseynem"^{xxiii}
 با عشق آشیان سازم در کوی محمد Bā- ' işq āşiyān-sāzem der kūy-1 Muḡammed

Ben Kafdağ'ının Simurg'uyum, Kabe Kavseyn'im; Hz. Muhammed'in köyünde aşk ile yuva kuruyorum.

من آن حاجیمکه طواف هفت اشواط Men ān ḡacīyem ki ṡavāf-1 heft eşvāt
 اکمال میکنم در کعبه گیسوی محمد İkmāl mī-konem der Ka' be-i gīsū-y1 Muḡammed

Ben öyle bir hacıyım ki Hz. Muhammed'in saçlarının kâbesinde yedi kez tavaf ederek kemale eriyorum.

من آن صبايمکه رسول العشاق Men ān şabāyem ki resūlu' l' uşşāk
 ببوی آدم از روضه پاک محمد Be-būy-1 ādem ez ravza-i pāk-i Muḡammed

Ben, âşıkların peygamberi olan Hz. Muhammed'in pak türbesinden Hz. Âdem'in kokusunu getiren o rüzgârım.

من آن شاه مرغانکه خوش الحان آدم Men ān şāh-1 murğānem ki ḡoş-elḡān-1 ādem
 در باغ بلاغت ملاحظت محمد Der-bāğ-1 belāğat [u] melāḡat-1 Muḡammed

Ben Hz. Muhammed'in güzellik ve belagat bağında hoş nameler söyleyen kuşların şahıyım.

من آن خواهمکه خدا هر جای خطر
امداد رساند از روح روان محمد

Men ān ḥāhem ki Ḥudā her cāy-ı ḥaṭar
İmdād-resānd ez rūḥ-ı revān-ı Muḥammed

Allah'ın her zorlukta Hz. Muhammed'in ruh-ı revanının hürmetine bize yardım etmesini dilerim.

من آن کماهی که بوالکمال گوید
برای اقتباسم از شمع سریت محمد

Men ān Kemāḥī ki Bu'l-Kemāl gūyed
Berāy-ı iktibāsem ez-şem' -i şerī' at-ı Muḥammed

Ben Hz. Muhammed'in şeriat mumunun nurundan iktibas ettiğim için bana Kemahlı Bu'l-Kemal derler.

من آن حقی یم که غریق بحر حمیم
ازان ادم در گر انمایه محمد

Men ān Ḥaqqīyem ki ġarīq-ı baḥr-ı ḥamīm
Ez-ān ādem der-girān-māye-i Muḥammed

Ben kaynar denizlere gark olmuş o Hakkı'yım ki bana Hz. Âdem'de Hz. Muhammed'in nuru görünür.

İstişmām-ı Būy-ı Muḥammed^{xxiv}

در عزم راه حجاز بوی محمد آمد
و از اشک آه و نیاز بوی محمد آمد

Der- 'azm-ı rāh-ı Ḥicāz būy-ı Muḥammed āmed
Ve ez-eşk-i āh u niyāz būy-ı Muḥammed āmed

Hicaz'a gitmek için yolda iken Hz. Muhammed'in kokusu geldi; gözyaşım, ahım ve niyazımın neticesi olarak Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

رفتم بسوی بستان در روم و عربستان
از ازهار این عالم بوی محمد آمد

Reftem be-sūy-ı bostān der-Rūm u 'Arabistān
Ez-ezhār in 'ālem būy-ı Muḥammed āmed

Arabistan'da ve Rum ilindeki bahçelere gittim; bu âlemin çiçeklerinden Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

دیدم زمره حجاج شد همه ذوالانتهاج
از آه و زار ایشان بوی بوی محمد آمد

Dīdem zümre-i ḥucāc şod heme zū'l-intihāc
Ez āh u zār-ı işān būy-ı Muḥammed āmed

Hacılar zümresini gördüm, hepsi (hac ibadetlerini yerine getirerek) hedeflerine ulaşmıştı; onların ah u zarlarından Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

دیدم آن بیت آله پوشیده لبس سیاه Dīdem ān beyt-i İlāh pūşide libas-ı siyāh
از ماتم این کعبه بوی محمد آمد Ez mātem-i in Ka‘be bŷy-ı Muḥammed āmed

Siyah örtüyle örtülmüş olan Beytullah'ı gördüm; Kâbe'nin bu mateminden Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

شدم همراه صبا تا روضه مصطفی Şodem hem-rāh-ı şabā tā Ravza-i Muştafā
از ریح سمت طیبه بوی محمد آمد Ez rīḥ-i semt-i Tībe bŷy-ı Muḥammed āmed

Hız. Muhammed Mustafa'nın türbesine kadar rüzgâra eşlik ettim; Medine semtinde gelen rüzgârla Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

در دریای محبت غرقم ای کان رحمت Der-deryā-yı muḥabbet ğarka-em ey kân-ı raḥmet
از غرقه غریقان بوی محمد آمد Ez ğarqa-i ḥarīkân bŷy-ı Muḥammed āmed

Ey Rahmet menbaı (Allah'ım)! Muhabbet denizine dalmışım; (bu denize) dalanlardan Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

ای کماحی بوالکمال وی عاشق بی نوال Ey Kemāhī Bu'l-Kemāl vey ‘āşık-ı bī-nevāl
از چشم خون ریزت بوی محمد آمد Ez-çeşm-i ḥŷn-rīzet bŷy-ı Muḥammed āmed

Ey Kemahlı Bu'l-Kemal! Ey zavallı âşık! Kanlı gözyaşlarımın dan Hz. Muhammed'in kokusu geldi.

Li-Cenāb-ı Şemse'd-dīn-i Tebrīzī^{xxv}

[Müf te ‘i lün/Me fā ‘i lün/Müf te ‘i lün/Me fā ‘i lün]

مرغ حریم حضرتم بقره بقو همی زئم Murĝ-ı ḥarīm-i ḥazretem bukre be-ķŷ hemī zenem
مست شراب وحدتم بقره بقو همی زئم Mest-i şarāb-ı vaḥdetem bukre be-ķŷ hemī zenem

Hazret-i Hakk'ın evinin hu hu diyen kuşuyum; vahdet şarabının hu hu diyen sarhoşuyum.

جام شراب او منم نقل کباب او منم Cām-ı şarāb-ı o menem nuql-ı kebāb-ı o menem
چنگ و رباب او منم بقره بقو همی زئم Çeng ü rebāb-ı o menem bukre be-ķŷ hemī zenem

Onun şarap kadehi benim, onun kebab mezesi de benim; onun hu hu diyen çeng ve rebabı da benim.

راه حجاز او منم ذکر و نماز او منم Rāh-1 Hicāz-1 o menem zikr u namāz-1 o menem
خاتم راز او منم بقره بقو همی زنم Hātem-i rāz-1 o menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Onun Hicaz yolu benim, onun zikir namazı benim; onun hu hu diyen sır kutusu benim.

عهد الست او منم بلبل مست او منم ‘Ahd-i elest-i o menem bülbül-i mest-i o menem
خاتم دست او منم بقره بقو همی زنم Hātem-i dest-i o menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Onun Elest Ahdi benim, onun sarhoş bülbülü benim; onun elindeki hu hu diyen yüzük benim.

گرچه زآن آدمم باشد از آدم آن دمم Gerçe zi-ān Ādemem bāşed ez Ādem ān demem
مظهر اسم اعظم بقره بقو همی زنم Mazhar-1 ism-i a‘ zāmam buḳre be-ḳū hemī zenem

O Adem’den olsam bile o demin Ādem’iyim; İsm-i Azam’ın mazharıyım, hu hu diyorum.

درد منم دوا منم آصف باصفا منم Derd menem devā menem Āşaf-1 bā-şafā menem
در گران بها منم بقره بقو همی زنم Dürr-i girān-bahā menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Dert benim, deva benim, safalı Asaf benim; hu hu diyen pahalı inci benim.

مطلع کاف و نون منم بر همه رهنمون منم Maṭla‘-1 kāf u nūn menem ber heme reh-nümūn menem
سلسله جنون منم بقره بقو همی زنم Silsile-i cünūn menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Kaf ve Nun’un matlaı benim, herkese kılavuz olan da benim; hu hu diyen delilik zinciri benim.

کعبه منم منا منم مروه منم صفا منم Ka‘be menem Minā menem Merve menem Şafā menem
ذره منم علا منم بقره بقو همی زنم Zerre menem ‘alā menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Kâbe benim, Mina benim, Merve benim, Safa benim; hu hu diyen zerre ve gökyüzü de benim.

من نه منم که من تنم درتن من نه من منم Men ne menem ki men tenem der-ten-i men ne men
اوست حقیقت تنم بقره بقو همی زنم menem

Ost ḥaḳīḳat-1 tenem buḳre be-ḳū hemī zenem

Bedenimde olan ben değilim, bedenimdeki ben, ben değilim; bedenimin hu hu diyen hakikati odur.

شاه منم گدا منم ماه منم سما منم Şāh menem gedā menem māh menem semā menem
راه منم سرا منم بقره بقو همی زنم Rāh menem serā menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Şah benim, geda benim, ay benim, sema da benim; hu hu diyen yol benim, ev de benim.

طوطیء باغ او منم طوبی شاه او منم Tūṭī-i bāg-ı o menem ṭūbī-i şāh-ı o menem
نور چراغ او منم بقره بقو همی زنم Nūr-ı çerāğ-ı o menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Onun bahçesinin papağanı benim, o Şah'ın Tuba'sı benim; onun kandilinin hu hu diyen ışığı benim.

چرخ منم منا منم نور منم ضیا منم Çarḫ menem minā menem nūr menem ziyā menem
صبح منم مسا منم بقره بقو همی زنم Şubḫ menem mesā menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Felek benim, Mina benim, ışık benim, ziya benim; hu hu diyen sabah benim, gece de benim.

همدم شمس دین منم در شرف یقین منم Hem-dem-i Şems-i dīn menem der-şeref-i yaḳīn menem
رشته کفر دین منم بقره بقو همی زنم Rişte-i küfr-i dīn menem buḳre be-ḳū hemī zenem

Şemseddin'in arkadaşı benim, yakin burcunda olan da benim; hu hu diyen inkâr ve din ipi benim.

Der Cām-ı Ecel Be-Lisān-ı Fārisi^{xxvi}

[Me fā 'ī lün/Me fā 'ī lün/Fe 'ū lün]

جهان جامی ملک ساقی اجل می Cihān cāmī melik sāḳī ecel mey
بر یات باده نوش از مجلس وی Beriyyāt bāde nūş ez meclis-i vey

Bu cihan bir kadeh; melik saki; ecel ise bir meydir. O hâlde o kadehle o meclisten mey iç.

رهاياب گریبان نیست کس را Rehā-yāb-ı girībān nīst kes rā
ازان جامی ازان ساقی ازان می Ez-ān cāmī ez-ān sāḳī ez-ān mey

O meyden, o sakiden, o kadehten bir kimse yakasını kurtarmış değildir.

با ین بیم باکیان کیست کریمما Be-în bīm bākiyān kīsest kerīmā
مرا بیدارکن از غفلت و غی Me-rā bī-dār kon ez ḡaflet u ḡay

Ey kerem sahibi! Bundan kim korkmaz ki! Beni gaflet ve ihmalden uyandır.

مزای مثنوی سرالمثنای
ز آن اب خضر آور مرا می

Mezāy-ı Meşnevî sırru'l-meşānî
Zi-ān āb-ı Hızır āver me-rā mey

Mesnevî'nin bir diğer sırrı ondan bana ab-ı Hızır gibi bir bade gelmesidir.

اگر خواهم مدد از روح منلا
دم عیسی آسا در دم کند حی

Eger h̄āhem meded ez rūḥ-ı Monlā
Dem-i 'Īsī-āsā der-dem koned ḥay

Eğer Molla'nın ruhundan meded istersem o, İsa'nın hayat bahşeden nefesi gibi bir nefestir.

کماحی بوالکمال با پگوش عبرت
شنو اسرار مولانا ازین نی

Kemāḥī Bu'l-Kemāl bā gūş-ı 'ibret
Şinev esrār-ı Mevlānā ez-în-ney

Ey Kemahlı Bu'l-Kemal, Mevlana'nın sırrını bu neyden ibret kulagiyla dinle.

Li-Cenāb-ı Şemse'd-dīn-i Tebrīzī^{xxvii}

[*Me fā 'ī lūn/Me fā 'ī lūn/Me fā 'ī lūn/Me fā 'ī lūn*]

مسلمان نامی دانم که من خود را کرامانم
نه صدیقم نه زندقم نه گبرم نه مسلمانم

Müselmān nā-nemī-dānem ki men ḥod-rā
kirāmānem

Ne şiddīkam ne zındīkam ne gebrem ne
müselmānem

Kendimi müslüman olarak görmüyorum ki büyükeneyim; ayrıca ne siddikim, ne zındığım, ne gâvurum ne de Müslümanım.

نه همچون زاهدان زاهد نه همچون عاشقان
عاشق

Ne hem-çün zāhidān zāhid ne hem-çün 'āşīkān
'āşīq

نه همچون کافران کافر نه دزدم من نه
راهبانم

Ne hem-çün kāfirān kāfir ne düzdem men ne
rāhbānem

Ne (gerçek) zahidler gibi bir zahidim ne de (gerçek) âşıklar gibi bir aşığım; ne kâfirler gibi bir kâfirim ne hırsızım ne de rahibim.

نه دلدarem نه دل دارم نه اين دارم نه آن دارم
 Ne dildārem ne dil dārem ne īn dārem ne ān dārem
 نه اوباشم نه قلاشم نه درويشم نه سلطانم
 Ne evbāšem ne ḳallāšem ne dervīšem ne sultānem

Ne âşîğım ne de maşuğum, ne oradayım ne buradayım; ne eşkiyayım ne kalleşim, ne dervişim ne de sultanım.

نه عيسى يم نه موسى يم نه داودم نه محمودم
 Ne ‘Īsī’yem ne Mūsī’yem ne Dāvud’em ne Maḥmūd’em
 نه توراتم نه انجيلم نه زبورم نه فرقانم
 Ne Tevrāt’em ne İncil’em ne Zebūr’em ne Furḳān’em

Ne İsa’yım ne Musa’yım, ne Davud’um ne de Mahmud’um; ne Tevrat’ım ne İncil’im, ne Zebur’um ne de Furkan’ım.

نه صابر همچو ايويم نه در جويای مقصودم
 Ne şābır hem-çü Eyyüb’em ne der cūyā-yı maḳşūdem
 نه چون يعقوب محزونم نه چون يوسف بزندانم
 Ne çün Ya’ḳūb-ı maḥzūnem ne çün Yūsuf be-zindānem

Ne Eyyub gibi sabırlıyım ne de maksadıma ulaşmışım; ne hüzünlü Yakup gibiyim ne de zindandaki Yusuf gibiyim.

نه در جنت چو ادريسم نه در دوزخ چو ابليس
 Ne der-cennet çü İdrīs’em ne der-dūzaḥ çü İblīs’em
 نه بی سليمان دمی باشم نه سليمانم نه ديشانم
 Ne bī Süleymān demī bāšem ne Süleymān ne zī-şānem

Ne İdris gibi cennetteyim ne de şeytan gibi cehennemdeyim; ne Süleyman’dan bir an uzaktayım ne Süleyman’ım ne de şöhretliyim.

بشارت گفت پيروزی شهنشه شمس تبریزی
 Beşāret goft pīrūzī şehinşeh Şems-i Tebrizī
 چه می زمی چه می لرزی نمی دانی که رحمانم
 Çi mī-zemmī çī mī-lerzī ne-mī-dānī ki raḥmānem

Şahların şahı Şems-i Tebrizî, zaferi müjdeledi; Rahman’ımı bilmiyorsan ne korkuyorsun, ne titriyorsun!

İstirhām Ez Vālī-yi Erzurum Rāʿif Paşa^{xxviii}

[Fā ʿi lā tūn / Fā ʿi lātūn / Fā ʿi lā tūn / Fā ʿi lūn]

بشنو از خامه‌ئ خونبار ما خبرالوزرا Bîşnev ez hāme-i hūn-bār mā-ḥaberü'l-vüzerā
گرچه گوید ز ستمکار کماح بالفقرا Gerçe gūyed zi-sitemkār-ı Kemāḥ bi'l-fuḥarā

Yöneticilerin haberlerini kanlar saçan kalemimizden dinle; gerçi (kalemim) Kemah'taki fukaralıktan sitem etmektedir.

نام او فرزند صاغر نشنود پندهای حق Nām-ı o ferzend-i şağır ne-şenūd pendhā-yı Ḥaḫ
خان دولت و ملت شد بحق شرفا Ḥā'in-i devlet ü millet şod be-ḥaḫḫ-ı şürefā

Onun adı Sağıroğlu'dur ve Hakk'a dair nasihatleri duymaz; şeref bakımından o (Bey), Allah için devlete ve millete hain oldu.

از گروه دا برالقوم باد انکانی مستم Ez gürūh-ı "dābirü'l-ḳavm"^{xxix} bād ān kân-ı sitem
و از قبول این دعا آمن خوان هریدلا V'ez ḳabūl in du'ā-yı āmin-ḫān her büd lā

O zulüm kaynağı, kökü kesilen zümreden olsun; Allah dostlarının güven isteyen bu duası kabul olsun.

دست پایم بنده اند حیفا برشتهء ظالم Dest-pāyem bende-end Ḥaḫḫīyā be-rişte-i zālīm
که ز عرضم بر بزرگان اسرار ضعفا Ki zi' arzem ber büzürgān esrār-ı zū'efā

Eyvah ki çeşitli zalimler elimi-ayağımı bağladılar ki aczimden dolayı zayıfların sırrını büyüklere açıyorum.

بر گروه کرهان از بیم گواهی کی کند Ber gürūh-ı kerhān ez bīm-i gevāhī key koned
کس که داند شریشان از عدول شهدا Kes ki dāned şerr-be-şān ez ʿudūl-i şühedā

Zorbalar güruhunun aleyhine korkudan kim şahitlik edebilir; doğruluktan sapmış şahitlerin şerrini herkes bilir.

بر شما فرضست زحق نصر گدایان کماح Ber şomā farzest zi-Ḥaḫḫ naşr-ı gedāyān-ı Kemāḥ
آتش لا ترکنوا سوزد بمثل ظلما Ateş-i "lā-terkenū"^{xxx} sūzed be-mişl-i zulemā

Kemahlı fakirlere Hakk'ın izniyle yardım etmek size farzdır; (aksi takdirde) zalimleri yaktığı gibi ateş (sizi de) yakacaktır.

دست رسی باسی خدارا مرد ای آصف عصر Dest-resi bāsī Ḥudā-rā merd ey Āsaf-1 ‘aşr
 که شنیدم زسما آمد صناعات کرما Ki şenīdem zi-semā āmed şan‘at-1 küremā

Ey asrın Asaf’ı, Allah yolunda olanlara yardım et; zira cömertlik meziyetinin semadan bahşedildiğini duydum.

در حیاتم نظم نثر ترا گویم دعا Der ḥayātem nazm [u] neşr to-rā güyem du‘ā
 که نیابد مثل او فردانه خوف و کلا Ki neyābed mişl-i o ferdāne ḥavf u kelā

Hayatım boyunca nazım ve nesirle sana duacı oldum ki “onun gibi biri asla bulunmaz.”

ز کماحی بوالکمال حقی حقیقت حال شنو Zi-Kemāhī Bu’l-Kemāl Ḥaqqī ḥaqqīkat ḥāl şenev
 کربلاگرده کماح گشتیم بسیف سفها Kerbelā ger dih Kemāh geşteyem be-seyf-i süfehā

Kemahlı Bu’l-Kemal Hakkı’dan gerçek durumu işit; Kemah Kərbela olmuş, sefihlerin kılıcıyla öldük.

Ebced Ḥesābıyla Lafz-ı Mevlevīnün Lafz-ı Muḥammed İle Müsāvī Olduğunu Beyān İçün Söyledükleri^{xxxı}

[Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lātün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lün]

مولوی باشد مساوی با محمد ای عنود Mevlevī bāşed müsāvī bā-Muḥammed ey ‘anūd
 نیست کس را این تصرف پیدا زبان از Nīst kes-rā īn taşarruf peydā zebān ez ruḳūd
 رقود

Ey inatçı kişi! Mevlevi (kelimesinin ebced değeri), Muhammed (kelimesinin ebced değeri) ile eşittir; dildeki bu tasarruf kimseyi uykudan uyandırmadı.

[Fā ‘i lātün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lün]

انتظار از صد کدست آخر بیا İntizār ez şad kezest āḥir beyā
 ای غبار خاکپایت توتیا Ey gubār-ı ḥāk-pāyet tūtiyā

Ey ayağının tozu gözlere sürme olan! Yüzlerce kişi seni bekliyor artık gel.

[Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lātün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lā tün]

فهم رازمن نکنم او عربی من عجمی Fehm-rā zi-men ne-konem o ‘Arabī men ‘Acemī
 لاف مهرش چه زنم او چون قریشی من Lāf-ı mihreş çi zenem o çün Ḳureyşī men Ḥabeşī

حبشی

Benden işitin, o Arap ben ise Acem'im; o güneşin lafını bilmem, o Kureyşli ben ise Habeşliyim.

بدان ای دلکه روزی آید بر جهان Be-dān ey dil ki ruzi āyed ber cihān
 بیابی محبوبت نخواهی جز فغان^{xxxii} Beyābī-yi maḥbūbet ne-ḥ'āhī coz fiḡān

Ey gönül! Bil ki bir gün o, bu cihana (tekrar) gelse de senin muhabbet sahranda inlemekten başka bir şey istemez.

حقی هر دو یکسان در ترف عاشقان Ḥaḫḫī her dü-yeksān der taraf-ı 'āşıḳān
 بهست و نیست جهان مرنجید میان^{xxxiii} Be-hest ü nīst-i cihān mi-rencid meyān

Bu cihanın varlığına ve yokluğuna üzülme, bundan rahatsızlık duyma; ey Hakkı her iki durum da âşıkaların nazarında aynıdır.

Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin Necatü'l-İslâm Adlı Eserinde Yer Alan Farsça Şiiri^{xxxiv}

خدا کریمست محمد شفیعست چار یار رحیمانست Ḥudā kerīrest Muḥammed ṣafī' est Çār-yār
 اگر حقی غم خورد گنهکارست raḥīmānest
 Eger Ḥaḫḫj gam hored günehkārest

Ey Hakkı! Eğer günahkâr oluşundan dolayı üzülürsen Allah kerim, Hz. Muhammed şâfi ve Çar-yâr merhametlidir.

چار دیوار سرای دین احمد چار یار Çār-dīvār-ı sarāy-ı dīn-i Aḫmed Çār-yār
 عنی بو بکر عمر عثمان علی نامدار Ya' nī Bū-Bekr [ü] 'Ömer 'Osmān 'Alī-i nām-dār

Ahmed'in yani Hz. Muhammed'in din sarayının dört duvarı, Çar-yâr'dır: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve nam sahibi Ali'dir.

از دوزخ ازاد کن این حقی روی سیاه Ez düzaḫ azād kon in Ḥaḫḫī-yı rüy-siyāh
 یا جمیل بجا هم یا غافر آمرزگار Yā Cemil-becā hem yā ḡāfir-ı āmurz-gār

Ey Allah'im! Bu yüzü kara Hakkı'yı cehennemden azad eyle. Bu, ya senin Cemîl sıfatınla ya da affinla olur.

من بندهء عاصيم الهى رضاء تو كجاست
تاريك دلم نور صفای تو كجاست

Men bende-i ‘ aşiyem İlâhî rızâ-yı to kocâst
Tārîk-dilem nūr-ı şafâ-yı to kocâst

Ey Rabbim! Ben asi bir kulum, senin rızan nerededir? Benim gönlüm kapkaranlıktır, senin gönlü aydınlatan nurun nerededir?

اگر تو بهشت بطاعت بخش
این بیع بود لطف عطای تو كجاست

Eger to behişt be-ţâ‘ at bahş
În bey‘ bûd luţf [u] ‘ aţâ-yı to kocâst

Ey Rabbim! Eğer sen cenneti taat ve ibadetle bahşedersen bu, satın alma olur. O zaman senin lütuf ve ihsanın nerededir?

مشوى امید حقیای بزرگ بر ذات
گناه تو كجا رحمت خدا كجاست

Me-şevî ümîd Hâkķîyâ ey büzürg-ber zât
Günâh-ı to kocâ rahmet-i Hüdâ kocâst

Ey Hakkı! O, zatı ile büyüktür. Ümitsiz olma, senin günahın nerededir Allah’ın rahmeti nerededir.

3. SONUÇ

Ciddi bir İslam ve tasavvuf bilgisine sahip olan Kemahlı İbrahim Hakkı, kaleme aldığı Farsça şiirlerine de bu bilgi ve birikimini yansıtmıştır. Şiirlerinde “Ebu’l-Kemâl Kemahî” mahlasını kullanır. Müellifin divanında ve *Necatü’l-İslam* adlı eserinde toplam on iki Farsça şiir tespit edilmiştir.

Bu şiirlerin beş tanesi Allah ve Resulü hakkında kaleme alınmış tevhid ve naatlardan oluşur. Naatlarda İbrahim Hakkı’nın peygambere olan aşkını en açık şekilde görmek mümkündür.

Beş şiir ise Mevlevilik unsurlarına dairdir. Bu şiirlerin ikisi Şems-i Tebrizi hakkındadır. Mevlevilik unsurlarına dair olan şiirlerden biri, Mevleviler arasında yaygın bir iddia hakkındadır. Bu iddiaya göre Mevlevilik, Hz. Peygamber tarafından müjdelendirilmiştir, bunun delili ise Mevlevî (مولوى) ve Muhammed (محمد) kelimelerinin ebced değerlerinin aynı oluşudur. İbrahim Hakkı Efendi’nin divanında yer alan şiirlere genel anlamda bakıldığında çok ciddi ölçüde Mevlana ve Mevlevilik sevgisi göze çarpmaktadır. Mevlevî kûlahı, ney ve Mevlana dergâhı gibi öğeler için yazılmış müstakil şiirlere dahi rastlanmaktadır.

Farsça bir şiir, ecelin kaçınılmaz olduğunu hatırlatmak amacıyla yazılmıştır. İnsanın ölüme her zaman hazırlıklı olması gerektiği nasihat edilmiştir.

Bir şiir ise Erzurum valisi Raif Paşa’ya hitaben yazılmıştır. Kemah Beyi olan Sağıroğlu’nun adaletsiz bir yönetim sergilediğini dillendiren İbrahim Hakkı, bu durumu Erzurum valisi Raif Paşa’ya Farsça şiir yoluyla bildirmiştir. Kemah halkının korkudan Bey’e ses çıkaramadığını söyleyen İbrahim Hakkı, valinin durumu düzeltmesini rica eder ve bunun yöneticiler üzerine farz olduğunu vurgular. Böyle bir şikâyeti dile getiren manzumenin Farsça kaleme alınmış olması da düşündürücüdür. Hakkı’nın, söz konusu şikâyeti Kemah Beyi’nin duymasını ve anlamasını istemediğinden dolayı Farsça yazdığı düşünülmektedir. Divanında yer alan Türkçe

şiiirlerde açık bir şekilde Kemah halkını ikaz edip eleştirdiğine şahit olunur. Ancak belli ki bu şiir, tarassut altında olduğu dönemlerde yazılmıştır. Yoksa sözünü esirgemeyen biri olan İbrahim Hakkı Efendi'nin bu eleştiriye alenen yapacağı aşikârdır. Hakkı, başındaki sıkıntıları artırmak istemediği için böyle bir yola başvurmuş olmalıdır.

İbrahim Hakkı Efendi'nin Farsça kalema aldığı şiirlerde uyak ve kafiye sıkıntısı yaşamadığı görülür. Bunun sebebi, Fars diline hâkim olmasıdır. Hakkı Efendi'nin Farsça şiirlerinde dinî tasavvufi terimler ve isimler de yer almaktadır. İbrahim Hakkı'nın farklı bir dilde yazdığı şiirlerde bile bu kavramları ustalıkla kullandığı görülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, H H. (2013). *II. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlana Sempozyumu*, 1-2 Haziran 2012. Afyonkocatepe Üniversitesi Yayınları, 109-117, Afyon.
- AKGÜL, M. (2006). Mukattaa Harfleri ve Kur'ân İ'câzındaki Yeri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, 49-65.
- ASLAN, Ö. (2018). Erzincan'da Tasavvuf Kültürü ve Nakşbendîlik. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- AZAMAT, N. (2002). Kemahlı İbrâhim Hakkı. *DîA, C:XXV*. Ankara: TDV Yayınları, 220-222.
- DÜZDAĞ, E. (koord.) (2015). *Sırâtımüstakîm Mecmuası*, (5. Cilt, 105-130. sayılar). Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Divan (MK)*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2401.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Divan (MM)*. TBMM Kütüphanesi, Demirbaş No: 73-7925.
- İbrahim Hakkı-yı Kemahî. *Necatü'l-İslam*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4370.
- KARAGÖZ, İ. vd. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. DiB Yayınları, Ankara.
- MENEKŞE, Ö. (1996). *Kemah Âlimleri*. ?, İstanbul.
- ÖZTÜRK, M. ve ÖRS D. (hızl) (2009), *Burhan-ı Katı, Mütercim Âsım Efendi*. TDK Yayınları, İstanbul.
- PALA, İ. (2011). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, F. (1999). *Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi Hayatı Sanatı ve Eserleri*. Basın Yayın Matbaacılık, İstanbul.
- TUYGUN, Ü. (2004). *Erzincan'ın Manevi Mimarları*. Kervan Yayınları, İstanbul.
- TÜRKER, Y. (2010). *Rağîb el-İsfahanî, Müfredat*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, N. (2013). *Farsça Dilbilgisi*. Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. Kesit Yayınevi, İstanbul.
- YURT, V. (1997). *Hacı İbrahim Efendi*. Erzincan Belediyesi Yayınları, Erzincan.

EXTENDED SUMMARY

The history of Mevlevi in Erzincan dates back to very old times. According to rumours, Mevlana's father Bahaeddin Veled, along with his son and those around him, separated from Belh and on his return from Hajj, he came to Malatya via Damascus-Aleppo and Erzincan via Malatya. When Bahaeddin Veled and the delegation around him reach Erzincan, the disciples around Bahaeddin recommend entering Erzincan Sultan Fahreddin and his lady İsmeti Hatun meets Bahaeddin Veled and the delegation around the region called Erzincan Akşehir and pleads for them to stay in Erzincan. In Erzincan Akşehir, a madrasa is built for Bahaeddin Veled. According to one rumor, Bahaeddin Veled stayed here for four years, while according to another rumor, he stayed here for one year. After this incident, it would not be wrong to say that the Mevlevi give a special importance to Erzincan. Husameddin Erzincani, the disciple and founder of the first Mevlevi Tekke in the city, is the caliph of Sultan Veled the son of Mevlana. Melik Salih Mevlevihanesi was first established in Erzincan Apart from this, two other Mevlevi houses known as Ömer Dede Mevlevihanesi and Şeyh Halil Çelebi Mevlevihanesi are registered.

Ibrahim Hakki Efendi the last sheikh of Melik Salih Mevlevihanesi, was borned in 1859 as a child of a family who came to Anatolia from Baghdad and settled in Kemah District of Erzincan province. Hakki received good education and was one of the Ottoman scholars of the last period, was appointed to the sheikh of Erzincan Mevlevihanesi as a result of the education he completed in Konya. Ibrahim Hakki Efendi, who influenced even the Arab scholars with his knowledge while he was at the pilgrimage, increased to the palace preachment in Istanbul by the invitation of the Sultan. However, most of his life has been in exile since he always said out loud and had a hard character. Ibrahim Hakki Efendi, who suffered great pains and was tried in the courts of independence, did not leave any scientific studies. He knows Turkish, Arabic and Persian well enough to work in those languages. Ibrahim Hakki, who included Arabic and Persian quotations in the works he wrote in Turkish, wrote a divan in addition to the works of science. There are seven Arabic and Eleven Persian copyrighted poems next to Turkish poems in the divan. In addition, his work Necatü'l-Islam, contains a Persian poem. No matter what language it is written in, the poems of Ibrahim Hakki draw attention to a deep knowledge of mysticism, verses and Hadith. However, it is obvious that Hakki's dominance in the tradition of divan poetry is also evident. In this study, firstly, information about the life and works of Ibrahim Hakki Kemahli, who has been under the shadow of rumours about his intellectual and literary aspect was given. Then, twelve Persian poems belonging to him, along with their reading and Turkish meanings were presented to the attention. Ibrahim Hakki's Persian poems have not been translated before. For this reason, it is aimed to bring poems to today's readers. In the poems, it is possible to see the problems of Mevleviism and the period through the eyes of a tekke sheik.

SONNOTLAR

ⁱ Tuncer ve Tuynun, İbrahim Hakkı'nın doğum tarihini 1266/1850 olarak aktarmıştır.

ⁱⁱ Divanındaki dikkat çekici şiirlerden biri, İbrahim Hakkı'nın hac adabını terk eden hacıları uyarmak için kaleme aldığı anlaşılan "Tarık-i Hicâz'da Terk-i Tazîm İden Zevâtî İkâz ve Hacca Terîbdür" başlıklı manzumesidir. Şiir, terk-i edeb etmemeyi; hacı adaylarını incitmeyecek bir üslupla vurgulamaktadır.

ⁱⁱⁱ Divanda "Boğaz Dolmasından Bir Günde Vefâtları Vukû Bulan İki Mahdûmları Hakkında Söylenmişdür." başlıklı bir şiir yer almaktadır.

^{iv} Mahlası bu düşünceyle aldığı, *Divan*'da yer alan "Terceme-i Ahval-i Müellî" kısmında ifade edilmektedir.

^v 1911 yılında kaleme aldığı *Şemsü'l-irşâd li Sultân Reşad* adlı eserinde yer alan kendi ifadesinde 15 yıl evvel sürgün edildiğini beyan etmiştir. Bu durum göze alındığında ilk sürgünün 1896 yılına tekabül etmesi gerekir.

^{vi} Müşerkek köyünden Ömer İçoğlu'nun rivayetine göre; İbrahim Hakkı Efendi'nin Sultan Reşad dönemindeki bir vaazı esnasında rütbeli devlet ricali süslü elbiselerle ve gösterişli şekilde camiye gelir ve vaaz dinlemek için oturur. Bu hâlden rahatsız olan İbrahim Hakkı Efendi "*Burası Allah'ın evidir. Buraya böyle gururla kibirle gelinmez. Alçakgönüllülük ve tevazu ile gelinir.*" diyerek gelenleri ikaz eder. Durumun padişaha bildirilmesi üzerine padişah Sultan Reşad İbrahim Hakkı'yı çağırır. Meselenin konuşulmasından sonra Sultan Reşad İbrahim Hakkı'ya "*Söylediklerin doğrudur ama Musa'nın bir Firavun'u vardı; oysa benim yüz Firavun'um var!*" şeklinde buyurarak yönetimin içinde bulunduğu zor durumu özetler (Yurt 1997:9; Tuynun 2004:123).

^{vii} Saraydaki ve bürokrasideki bozuklukları eleştirirken sarayın ekmeğini yememek istemeyişi, bu dergâha geçmesinin sebebidir.

^{viii} Âlim, şeyh ve tüccarlardan oluşan bir grup İbrahim Hakkı'nın Meşrutiyet aleyhtarı olmasının söz konusu olmadığını, Erzincan halkı adına affedilmesi konusunda yardımda bulunulmasının istirham olduğunu belirten bir dilekçeyi sadarete gönderir ancak bir cevap alamaz. Bunun üzerine 22 Temmuz'da Dâhiliye Nezaretî'ne, bir sureti de meşihat makamına gönderilen bir telgraf daha çekilerek aynı istekler bu defa "İyd-i millî" (23 Temmuz bayramı) adına ve Erzincan'daki kimsesiz çocukların dilinden tekrarlanır. İbrahim Hakkı, Erzincan halkının bu girişimleri sonucunda bir süre sonra affedilerek Erzincan'a döner (Tuncer 1999:27-31).

^{ix} Bu arada; kayıtlar incelendiğinde Erzincan'da kurulmuş bir İstiklal Mahkemesi'ne rastlamak mümkün değildir. Böyle bir hadise gerçekleşti ise bu karar başka bir ilde alınmış ya da bu mahkeme heyeti buraya görevlendirilmiş olmalıdır.

^x Rivayetlere göre İbrahim Hakkı, pes etmemek ve zulme boyun eğmemek adına bir dilekçe kaleme alır. Müdafasını hazırladıktan sonra dinlenmek için uzanır ve rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Peygamber Efendimiz, sabah kahvaltısını İbrahim Hakkı ile yapmak istediğini bildirir ve böyle uzun müdafaa yazmasına gerek olmadığını söyler. Bu rüyanın ardından uyanan İbrahim Hakkı'nın, rüyanın mahmurluğunu atmadan ruhunu teslim ettiği söylenir. Bazı rivayetlerde ise; kararın ardından Erzincan'a hareket ettiği ancak Erzincan Ovası görüldüğü vakit ruhunu teslim ettiği aktarılır (Tuncer, 1999:37).

^{xi} Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 2401 numarada kayıtlı rika divanın müellif bilgilerinde "*Kemahi Kemal ed-din Ebu'l-Kemal Muhammed (öl. 1326/1910)*" şeklinde bilgi verilmiştir ki bu ölüm tarihi yanlıştır.

^{xii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında da TBMM Kütüphanesi nüshasında da üçüncü sayfada yer almaktadır.

^{xiii} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) / Battığı zaman yıldız andolsun) (Necm 1)

^{xiv} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ) / Nun Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun.) (Kalem 1)

^{xv} Bu ifade Kur'ân'dan muktebestir. (مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ) / Göz kayıp şaşmadı ve sınırı aşmadı) (Necm 17).

^{xvi} Bu ifadeler Kur'ân'dan muktebestir. Huruf-ı Mukatta denilen bu harfler, Kur'an'ın bazı surelerinin başında bulunur ve tek başlarına okunabilir. Bu harfler Kur'an-ı Kerim'deki 29 surenin başında bulunur. Bunlar "س ر ح ا" harfleridir. 28 harf olan Arap alfabesindeki 14 harf Kur'an'da Huruf-ı Mukatta olarak kullanılmıştır. Bunlar Arap dilinde en çok kullanılan harflerdir. Bu harflerin anlamları meselesiyle ilgili değişik görüşler belirtilmiş, üzerlerinde farklı yorumlar yapılmıştır. "Harflerin anlamı bilinemez; anlamları bilinebilir; bu harfler semboldür; harfler, başlarında buldukları surenin ismidir; yemin içindir; dikkat çekmek için zikredilir; önceki semavi kitaplara atıf içindir" gibi farklı fikirler ortaya atılmıştır. Huruf-ı Mukatta üzerine bu kadar farklı yorumun yapılmasının temel nedeni, Kur'an'da ya da hadislerde konuyla alakalı izahın bulunmamasıdır (Akgül, 2006:49-65; Karagöz vd., 2010:271).

^{xvii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında beşinci sayfada, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise dördüncü sayfada yer almaktadır.

^{xviii} TBMM Kütüphanesi nüshasında on üçüncü sayfada yer alan bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında "Der Sitâyîş-i Bâb-ı Vâlâ-yı Mevlânâ" başlığıyla on dört ve on beşinci sayfalarda kayıtlıdır.

^{xix} Milli Kütüphane nüshası. *كفتند كه كل وجه اولانا :در حق او كفتند كه مولانا*

^{xx} Milli kütüphane nüshası. *در درگاه او آمد تهی دست حقى كمر: بباب دركاهش آمد تهی دست دل فكاہ حقى*

^{xxi} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında sekizinci sayfada, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise yedinci sayfada yer almaktadır.

^{xxii} TBMM Kütüphanesi nüshasında mevcut olmayan bu şiir, Milli Kütüphane nüshasının kırk üçüncü sayfasında yer almaktadır. Şiirin aruz kalıbı ise tespit edilememiştir.

^{xxiii} Kur'an'dan muktebes olan "Kabe kavseyn" ifadesi "iki yay aralığı" anlamındadır. Kav; yaşlı birinin belinin bükülmesi, çizgiyi bükme, bir yay biçiminde uzatılıp arkasından atların yarışa başlatıldığı ip gibi anlamlar taşır. Kab, yayın ortasında okun yerleştirildiği yerdir. Kavseyn ise bu orta noktadan itibaren yayın iki kanadına denir. Kur'an'da geçen bu ifade "فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ // (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu." (Necm 9) şeklindedir. İsrâ ve Miraç mucizelerinde Allah Resulü'nün Allah'a ne denli yaklaştığını anlatmak için bu ayet indirilmiştir. Bu ifadenin önemli bir de sosyal mesaj verdiği görülmektedir. O dönemde Araplar arasında yaygın bir âdet vardı. İki dost birlikte yaylaya çıktıkları vakit, bu dostluğun nişanesi olarak çadırlarını iki yay aralığı kadar yakın mesafeye kurardı. Bu, en samimi dostluğun ifadesiydi. Allah'ın indirdiği ayette ise "belki daha da yakın" vurgusu, habibine olan muhabbetinin nişanıdır. Tasavvufta ise bu iki kavis, "vücut" ve "imkân" olarak tevil edilir (Türker 2010:1238; Yılmaz 2013:145; Uludağ 2005:200; Pala 2011:245)

^{xxiv} Milli Kütüphane nüshasında yer almayan bu şiir, TBMM kütüphanesi nüshasının yirmi beşinci sayfasında kayıtlıdır. Şiirin aruz kalıbı ise tespit edilememiştir.

^{xxv} Milli Kütüphane nüshasında yüz kırk ve yüz kırk birinci sayfalarda bulunan bu şiir, TBMM Kütüphanesi nüshasında ise mevcut değildir.

^{xxvi} Bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında yüz yirmi üç ve yüz yirmi dördüncü sayfalarda yer alırken TBMM Kütüphanesi nüshasında atmış iki ve atmış üçüncü sayfalarda kayıtlıdır.

^{xxvii} Bu şiir, Milli Kütüphane nüshasında yüz kırk ve yüz kırk birinci sayfalarda kayıtlıdır ancak TBMM kütüphanesi nüshasında mevcut değildir.

^{xxviii} Bu şiir, divanın Milli Kütüphane nüshasında yüz elli dördüncü ve yüz elli beşinci sayfalarda yer alır; TBMM Kütüphanesi nüshasında ise kayıtlı değildir.

^{xxix} Bu ifade Kur'an'dan muktebestir. Dâbirü'l-kavm ise "milletin ardı/kökü" anlamındadır. (فَقَطَعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ) / *Sonunda zulmeden kavmin kökü kesildi. Her türlü övgü, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.* (En'am 45).

^{xxx} Bu ifade Kur'an'dan muktebestir. "Meyletmeyin!" anlamındaki ifade ayette (وَلَا تَزْكُتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ) / *Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.* (Hud 113) şeklinde geçmektedir.

^{xxxi} Bu şiir TBMM Kütüphanesi nüshasında yer almaz, Milli Kütüphane nüshasında ise yüz yetmiş ve yüz yetmiş birinci sayfalarda bulunmaktadır. Bu başlığın altında yer alan beyitlerin bir kısmı farklı aruz kalıplarıyla kaleme alınmış, farklı kalıplar beyitlerin öncesinde belirtilmiştir.

^{xxxii} Vezin tespit edilemedi.

^{xxxiii} Vezin tespit edilemedi.

^{xxxiv} Divan nüshalarında yer almayan bu şiir, *Necatü'l-İslâm* adlı eserin 21 numaralı sayfasında yer almaktadır. Şiire başlık verilmemiştir. Şiirin aruz kalıbı da tespit edilememiştir.